

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI**

**NIZOMIY NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

«TASVIRIY SAN’AT » KAFEDRASI

**KATTA O‘QITUVCHISI S. MAXKAMOVANING «TASVIRIY
SAN’AT VA MUXANDISLIK GRAFIKASI» BAKALAVRIAT TA’LIM
YO‘NALISHI
TS-102 GURUH TALABALARI BILAN QALAMTASVIR FANIDAN
O‘TKAZILGAN**

**“PLASTIK ANATOMIYA, PERSPEKTIVA QONUNLARIGA
ASOSLANGAN HOLDA BURUN MODELINI QURISH, O‘RGANISH”**

MAVZUSIDAGI OCHIQ DARS ISHLANMALARI

TOSHKENT 2021

MASHG‘ULOTNI OLIB BORISH TARTIBI

1. TASHKILIY QISM:

- 1.1. Auditoriyani darsga tayyorlash. Qo‘yilmani tashkil qilish.**
- 1.2. Davomatni aniqlash**
- 1.3. Amaliy mashg‘ulot mavzusi materiallarini uzviylik tamoyili asosida o‘tgan mashg‘ulotlar mavzulari bilan savol-javob orqali bog‘lash.**
- 1.4. Talabalarga mavzuga oid reproduksiya, o‘quv filmlarini namoyish etish**

2. ASOSIY QISM:

- 2.1. Rejalashtirilgan masalalar bo‘yicha og‘zaki savol-javoblar qilish.**
- 2.2. Talabalarga navbatdagi qo‘yilmani ishlash bosqichlari xaqida ma’lumot berish.**
- 2.3. Talabalar portretidan qarab bajargan ishlarini taxlil etish va eng yaxshisini tanlab olishga yordam berish.**
- 2.4. Xar bir talaba bilan individual ishlash.**

3. MASHG‘ULOTNI YAKUNLASH:

- 3.1. Mavzu bo‘yicha umumiy xulosalar chiqarish.**
- 3.2. Talabalar tomonidan mavzuning o‘zlashtirish darajasi xaqida ma’lumot berish.**
- 3.3. Mashg‘ulotni yakunlash**

MASHG‘ULOT DAVOMIDA QO‘LLANILGAN USLUBIY TEKNOLOGIYALAR:

- 1. “Qanday”**
- 2. Aqliy xujum**
- 3. B.B.B.**

Mavzu.“ Plastik anatomiya, perspektiva qonunlariga asoslangan holda burun modelini qurish, o’rganish”

1.1. MASHG‘ULOTINING O‘QITISH TEXNOLOGIYASI

Vaqti – 20 soat		Talabalar soni 18 nafar
O‘quv mashg‘ulotining shakli		Vizual, amaliy
Amaliy mashg‘ulotining rejasi	1. Mavzuning maqsadi va vazifalari. 2. Natyurmort kompozitsiyasini tuzilishi qoidalariga rioya qilgan holda to‘g‘ri joylashtirish, konstruktiv qurish ishlarini bajarish, natyurmortni soya – yorug‘ va rang-tus munosabatlarini amalda bosqichma-bosqich bajarish ishlari vazifaning tugallanishi	
<i>O‘quv mashg‘ulotining maqsadi:</i> Talabalarda natyurmort ishlash orqali rangda ifodalashni o‘rganish, ishni bosqichma–bosqich ishlab borib, o‘z ishining oxirgi natijasini oldindan ko‘ra olish ko‘nikmalarini shakllantirish.		
<i>Pedagogik vazifalar:</i> - Mavzu bo‘yicha berilgan vazifaning maqsad – vazifalari haqida tushuncha berish. - vazifani bajarishning boqichlari to‘g‘ri joylashtirish, konstruktiv qurish, soya – yorug‘ va rang-tus munosabatlarini amalda bosqichma-bosqich bajarish ishlari haqida tushunchalar berish. - vazifaning tugallanganlik darajasini nazorat qiladi.		<i>O‘quv faoliyatining natijalari:</i> - Berilgan vazifa va undan kutilayotgan natijalar haqida tushunchaga ega bo‘ladi. - natyurmortni ishlash boqichlari to‘g‘ri joylashtirish, konstruktiv qurish ishlarini bajarish, soya – yorug‘ va rang-tus munosabatlarini amalda bosqichma-bosqich bajaradi, - vazifaning tugallanganlik darajasi haqida tushunchaga ega bo‘ladi
O‘qitish uslubi va texnikasi		Moybo‘yoqlar texnikasi, reproduktiv, mahorat darsi namoyishi».
O‘qitish vositalari		O‘quv uslubiy kompleks, o‘quv qo‘llanma, videoproektor, ko‘rgazmali plakatlar, mato, xolst, moybuyok, etyudnik yoki molbert, mo‘yqalamlar, eritgichlar.
O‘qitish shakli		Ommaaviy, individual.
O‘qitish shart-sharoitlari		Moybo‘yoqda rangtasvir ishlash mashg‘ulotlari uchun jihozlangan auditoriya

AMALIY MASHG'ULOTNING TEXNOLOGIK XARITASI

Bosqichlar vaqti	Faoliyat mazmuni	
	O'qituvchi	Talaba
1-bosqich Kirish (10 min.)	1.1.Mavzu, uning maqsadi, o'quv mashg'ulotidan kutilayotgan natijalar ma'lum qilinadi 1.2. Mashg'ulotni o'tkazish shakli va baholash mezonlarini e'lon qiladi (1- ilova) 1.3.Asosiy rang turlarini aytib bering? 1.4. BBB jadvali (2- ilova)	1.1. Tinglaydi, kerakli joylarini yozib oladi. 1.2. Tinglaydi, yozib oladi 1.3. Tinglaydi, javob beradi 1.4. jadvalning 1, 2 shakllarini to'ldiradi
2-bosqich. Asosiy (60 min.)	2.1. Amaliy ishlashga ruxsat beradi. 2.2.O'quv faoliyatini muvofiqlashtiradi, maslahat beradi, yo'naltiradi.	2.1. Amaliy vazifani bajarishga kirishadi. 2.2. O'quv topshirig'ini bajaradi. Amaliy ishlash bilan birga nazariy va amaliy bilimlarini mustahkamlab boradi.
3-bosqich Yakuniy (10 min.)	3.1. Mashg'ulotga yakun yasaydi, o'quv faoliyati natijalarini umumlashtiradi. 3.2. Yakuniy ko'rik tashkil qiladi. Talabalar bilan bajarilgan ish natijalarini tahlil qiladi, baholarni e'lon qiladi. Olingan bilimlarning kelgusidagi kasbiy va o'quv faoliyati uchun ahamiyatini qayd etadi 3.3. Mavzuga oid adabiyotlar bilan tanishtiradi (3 - ilova)	3.1. Eshitadi, o'z fikrlariga aniqlik kiritadi. 3.2. bajarilgan ishlarni tahlil qiladi, baholashda ishtirok etadi. 3.3. Eshitadi. Yozib oladi.

1-ilova

Baholash mezonlari va ko'rsatkichlari

Qurish, joylashtirish	SHakl, hajm nisbatlarini to'g'ri topish	Soya-yorug', tus munosabalarini to'g'ri topish	Rang to'g'ri topilgan ligi	Umumlashtirish, yaxlitlash, yakunlash ishlari	Jam i ball

2-ilova

B.B.B.

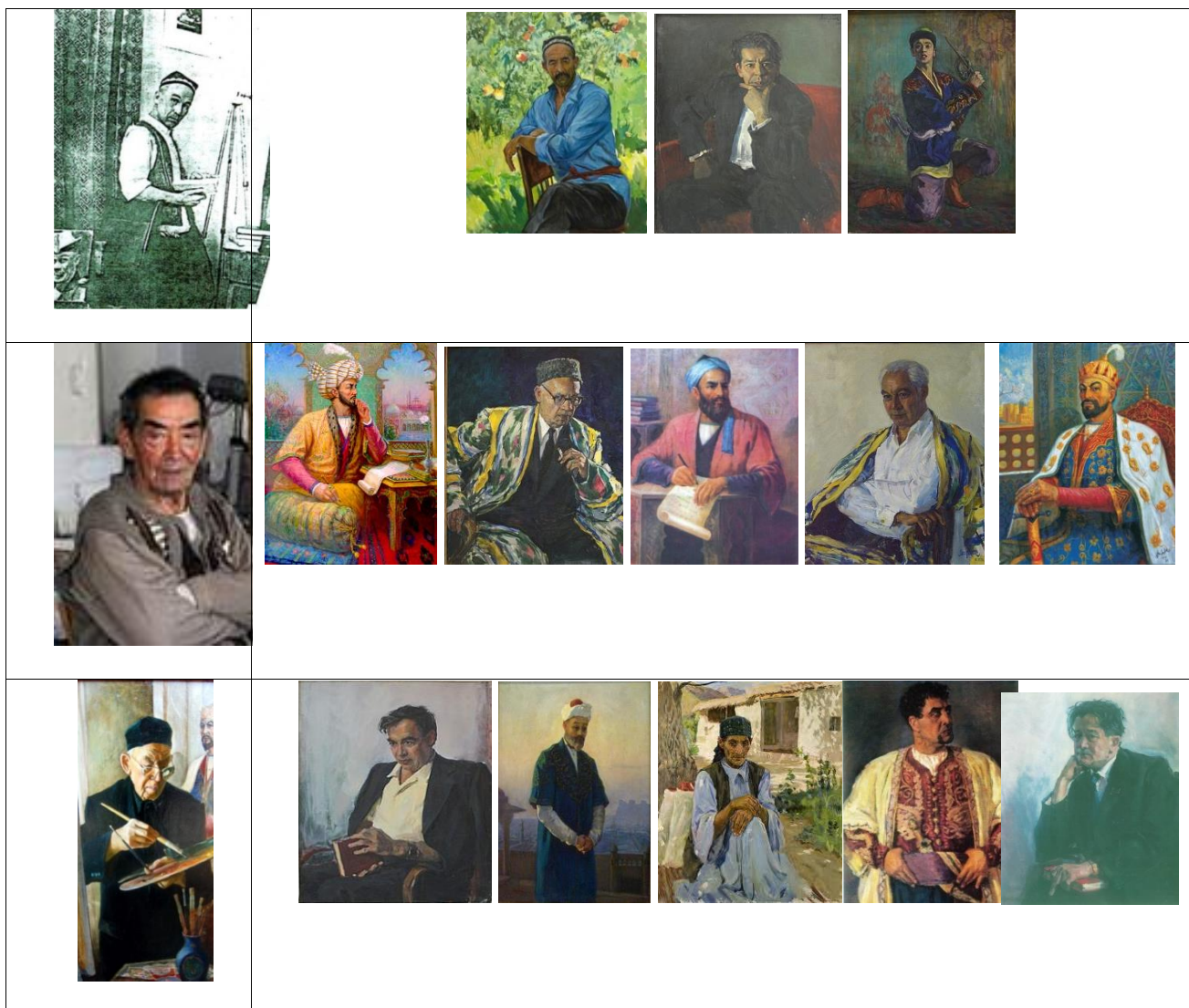
Bilaman	Bilishni xohlayman	Bilib oldim
O'zbek natyurmortchi rassomlari: 1. Alisher Mirzaev 2. Malik Nabiev 3. G'ofur Abduraxmonov 4. YAnis Salpinkidi 5. Nodira Oripova 6. ... 7. ... 8. ... 9. ...		O'zbek rassomlari natyurmortlari : 1. So'zanali natyurmort 2. Natyurmort 3. Tarvuzli natyurmort 4. ... 5. ... 6. ... 7. ... 8. ... 9. ...

Quyida keltirilgan asarlar mualliflarini toping.

1. A. Navoiy portreti 2. Ona o'ylari 3. Rudakiy 4. Ibn Sino 5. Abror Hidoyatov portreti 6. Dehqon portreti, 7. Bobur portreti 8. SHaxlo portreti, 9. Oybek portreti 10. A. Temur portreti portreti 11. Surxondaryolik qiyofachi, 12. Nazarali Niyozov portreti 13. Komil Yashin portreti 14. SHuxrat portreti 15. Said Axmad portreti 16. Said Azim portreti 17. Al Xorazmiy portreti 18. P. Qayumov potreti 19. Al Roziy portreti 20. SHomahmudov portreti 21. Beruniy portreti 22. Uyg'ur raqqosi portreti 23. Kolxozchi Mirg'aniev portreti

Abdulhaq Abdullaev	Rahim Ahmedov	Malik Nabiev

Rassomlarning kimligini aniqlang. Asar nomi va qaysi muallifniki ekanligini aniqlang

1-o'quv topshiriq
«Qanday» organayzerini to'ldiring

“Plastik anatomiya, perspektiva qonunlariga asoslangan holda burun modelini qurish, o’rganish” – portret janri hususiyatlari

Tasviriy san’atning bu janriga konkret biror inson (yoki guruh kishilar)ning tashqi qiyofasi tasvirlangan asarlar kiradi. Har bir portret o’zida portretga olingan insongagina xos bo’lgan belgilarni ifoda etadi. Janrning o’zini nomi qadim fransuz so’zidan kelib chiqqan bo’lib «qanday belgi bo’lsa, o’shanday tasvirlash» degan ma’noni bildiradi.

Vaholanki, portretda tashqi o’xshashlik, portretning badiiy qimmatini belgilovchi asosiy kriteriya emas. Portret san’ati insonning tashqi ko’rinishini ifoda etish bilan birga uning qiyofasi orqali ma’naviy qiziqishlari, sotsial holati, dunyoqarashi - u yashagan o’sha davrning tipik xususiyatlari mujassam etmog’i talab etadi. SHuningdek, rassom portret olinuvchiga nisbatan hissiz, tashqi va ichki xususiyatlarini ro’yxatga oluvchi ham emas, uning modelga nisbatan shaxsiy munosabati, dunyoqarashi, ijodiy qarashlari shu asarda ma’lum bir izlarini qoldiradi.

XX asrning ikkinchi yarmida o’zbek portretchi rassomlaridan Lutfulla Abdullaev, Abdulhaq Abdullaev, Rahim Ahmedov, Malik Nabievlar samarali ijod qildirlar. L.Abdullaevning «Mulla To’ychi Toshmuhamedov», «Yo’ldosh Oxunboboev portreti» (O’zb.DSM) kabi asarlari realistik an’analardan foydalanib mohirona yaratilgan.

A.Abdullaev birinchi o’zbek portretchi rassomlaridan biri bo’lib, salmoqli ijod qildi. «Abror Hidoyatov Otello rolida», Oybek portreti» muallifning badiiy etuk asarlaridan hisoblanadi. Rassom «Oybek portreti»da buyuk adibning siymosini chuqur va mukammal ochib berilgan. Rassom bu asarda inson qiyofasini abadiylashtiribgina qolmay, balki hamma yuksak insoniy fazilatlar egasi, otash qalb, hayajon va tashvishga to’la buyuk yozuvchining jonli obrazini yaratdi.

Rassomning 1982-yilda ishlangan “Avtoportreti” ni Italiyadagi mashhur rassomlar avtoportretlari saqlanadigan Uffitsi galereyasiga qabul qilinishi o’zbek sanatining ulkan yutug’i hisoblanadi.

Rahim Ahmedov o’zining «Surxandaryolik ayol», «Ona o’ylari», «Dehqon» kabi portretlarida insonning ichki kechinmalari, his-tuyg’ulari, orzularini va go’zal qalbini ochib bergan (rasm).

Malik Nabiev asosan portret janrida ko'p yillar ijod qildi. Uning «Beruniy portreti» (1952., O'zb. D.S.M.), «Amir Temur» (1993, __O'zSHHTM) portretlari etalon sifatida qabul qilingan.

A.Abdullaevning «Nazarali Niyozov» P.P.Benkovning «Qahramonning onasi», «Milliy kiyimdagi tatar qizi portreti», S.Abdullaevning «General Sobir Raximov portreti», B.Jalolovning «Komil YOrmatov portreti» kabi asarlarda ham o'ziga xos talqin va har birida rassomlarning o'z ijodiy uslublari sezilib turadi

Amaliy mashg'ulot jarayoni

Vazifani amalda bajarishga ruxsat beradi va shu bilan birgalikda talabalarga nazariy, kerakli joyda amaliy yordam berish bosqichiga o'tiladi. Mashg'ulotda qiyofachi portretini rangda ishlash jarayoni, gavdaning anatomik tuzilishi, vazifani bajarishdagi asosiy bosqichlar matoga joylashtirish, qurish, shakl, hajm, yorug' soya, rang-tus munosabatlari haqida ma'lumot beradi. (Qolgan mashg'ulotlar jarayonida bu ma'lumotlar nazariy tomondan tinimsiz to'ldirib boriladi, amaliy bajarib ko'rsatilishi ham mumkin) Bunda talabalar eng avvalo, naturani ifodali qo'ya olishga e'tibor qaratadilar. YAni, qo'yilgan naturada albatta rassomning maqsadi – g'oyasini ifodalovchi holat yaratilishi kerak. Masalan, o'y surayotgan (nima xaqda), naturadagi shaxs kimligi, naturadagi xolatida yuz, gavda va qo'llarining o'zaro mazmunga mosligi nazarda tutiladi. Qo'yilgan natura ifodali kompozitsion xolatini topishga qaratiladi. Unda eng avvalo yuz, gavda va qo'l harakterlari bir – birlarini qo'llab quvvallagan xolati topilishi zarur. YArin gavdali ifodaviy portretning eskizi yaratiladi.

- Talabalarni navbatma – navbat chaqirib uyda bajarilgan ishlarini tekshirib, baholaydi va o'z jurnaliga qayd qilib qo'yadi.

Darsni mustahkamlash uchun savollar.

1. O'zbek portretchiligi birinchi namoyondalari kimlar?
2. Zamondoshlari portreti galareyasini qilgan o'zbek rassomi kim?
3. Beruniy portreti muallifi kim?
4. Zamonaviy o'zbek portretchi rassomlaridan kimlarni bilasiz?

Barcha ishlar natura tomonga terib qo'yiladi, talabalardan navbatma navbat har bir ishning (jumladan o'z ishining ham) yutuq kamchiliklarini tahlil qilish so'raladi va ularda guruhga nisbatan o'z ishlarini baholash imkoniyatini paydo bo'ladi.

Faol ishtirok etgan talabalarni rag'batlantiradi. Uyda mavzuga oid har xil holatdagi odamlar portreti ranglavhalarini bajarib kelish uchun vazifalar beriladi.

Mashg'ulotlarning yakunlanish bosqichida (15-soat) tugallangan ishlar baholanadi.

Atamalar izohi:

Aksent – tasvirlanayotgan gavda, yuz, shakl bo'laklarini tomashabin e'tiborini jalb qilish maqsadida rangda, chiziqlarda va tushlash usuli bilan bo'rttirib ko'rsatish.

Axromatik rang - yunoncha “rangsiz” degan ma'noni bildirib, ular bir-biridan qabul qiladigan yoki tarqatadigan yorug'lik kuchi bilan farq qiladi. Masalan, oq, kulrang, qora rangdan yorug'lik kuchi bilan farq qiladi.

Badiiylik - borliqni, inson va uning hayotidagi voqealarni, kechinmalarini o‘zaro o‘xshatish, shakllantirish va rango-rang tasvirlash.

Bosqichma-bosqichlik – rasm chizishni nisbiy tarzda ketma ketlik asosida olib borish.

Grizayl (Grisaille) – Bitta rangda bajarilgan (ko‘proq qora, jigarrang) ranglardan foydalanib bajarilgan rangtasvirning bir turi

YOrug‘-soya – shakldagi eng och va eng to‘q joylar, tasvirning kompozitsion qurish va narsaning o‘zaro mutanosiblik xususiyatlarini ifodalash vositasi.

Janr – tasviriy san‘at nazariyasida qo‘llanadigan tasviriy san‘at va adabiyot sohasiga tegishli atama. Tasviriy san‘atda manzara, tabiat ko‘rinishlarini aks ettiradigan rasmlarni manzara janriga oid rasmlar deyiladi. SHuningdek portret, natyurmort janrlari..

Kompozitsiya – (latin. “compositio” – tuzilish, qurilish) badiiy asardagi obrazlar va badiiy vositalarning muayyan g‘oyaviy maqsadga xizmat qiladigan tartibda joylashishi va ularning muvofiqligi

Kompozitsiya qurilishi – kartina yoki qog‘oz tekisligida uning o‘lchami, hajmi, formatiga muvofiq joylashtirish, kompozitsiya markaziy o‘qini aniqlash va unga nisbatan tasvirning ikkinchi darajali bo‘laklarini bo‘ysundirish, guruhlash va tasvirning barcha qismlarini asosiya nisbatan bo‘yundirib yaxlit birlashtirish, asarning nafis yaxlitligi. Naturadan ishlaganda tasvir mavzusini izlash, tasvirlanayotgan narsalar ni saralash va qo‘yib chiqish, qiyofachining harakat holatini maqsadga muvofiq tarzda to‘g‘ri tashkil etish. Tasvirning eng jozibali tus echimini topish, masshtablarning va nisbatlarining o‘zaro mosligi bilan bog‘liq bo‘lgan uzoq jarayon bo‘lgan tasvirning perspektiv qurishning eng ma‘qul holatini topish uchun izlanish.

Kontrastlik – qarama qarshilik, zidma zidlik, ranglarning o‘zaro qarama qarshiligi. Bir rangning yonida ikkinchi rangning yanada yorqinroq, jozibaliroq ko‘rinishi. Masalan: YAshil rangning oldida qizil rang yanada jozibali, chiroyliroq ko‘rinadi va hakoza...

Konstruktiv shakl – tasvirning alohida va yaxlit ko‘rinishlari nisbatlarining o‘zaro mutanosibligida ko‘rinadigan; narsa shakli qismlarining nisbatlari, ularning bir biriga mosligi, mohiyati, har qanday shakl tuzilishi ning o‘ziga xos jihatlari.

Koordinat – ma‘lum masofalarda belgilab olingan, o‘lchami aniqlangan joylar, nuqtalar. (tasvirdagi)

Mastixin – (italyancha metsichino) po‘latdan yasalgan kurakcha yoki pichoqcha shaklidagi ingichka plastina; rangtasvir ishlashda qo‘llaniladi.

Mutanosiblik (garmoniya) – tasvir ob‘ekti yoki tasvirning turli qismlarining (o‘lcham, rang tuzilishidan) o‘zaro blg‘lanib, go‘zallik me‘zoniga mos bo‘lishi.

Muvozanat – o‘quv natyurmorti yoki kompozitsiya, tasvirining qismlari, ranglar, o‘lcham, shaklning o‘zaro mos kelishi, sath og‘irligi mutanosibligi.

Palitra – rasm ishlayotgan paytda musavvir bo‘yoqlarni qorishtiradigan yupqa moslama, taxtakach.

Perpendikulyar – gorizantal tekislikka nisbatan tik chiziq.

Plener – (fransuzcha plein air – ochiq havo) Tasviriy san‘at asarida quyosh yorug‘ligi va atrofidagi muhitning ta‘siri bilan bog‘liq bo‘lgan ranglar tuslanishini anglatuvchi termin. Bu turdagi rangtasvir ochiq havoda ishlanadi.

Plastik echim – qalamtasvir, rangtasvir, haykaltaroshlik asarlarida shakl jozibadorligi

Plan – tasviriy san’atda: tasvirlash masshtabi, tasvirdagi buyumlarning joylashish o‘rni.

Rakurs (Frans. Raccourci – qisqarish) – tasviriy san’atda: narsaning uzoqdagi qismlarini qisqartirib, kichraytirib tasvirlash. Tasvirlanayotgan shaklning perspektiv qisqarishi.

Ritm – tasvirlanayotgan shaklning bir xil ketma-ketlikdaligi qaytarilishi; tasvirning kompozitsion qurilishi vositasi.

Statik – harakatsiz turgʻun holat.

Tasvir yaxlitligi – alohida qismlarning umumiyga, ikkinchi darajadagi narsalarning asosiyga boʻysunishi, barcha qismlarning oʻzaro mutanosibligi, bajarish usullarining bir xilligi.

Taqqoslash – suratdagi oʻzaro yorugʻ soya, tus, shakl va hajm nisbatlarni aniqlash usuli.

Tugallanganlik – rassom tomonidan uzoq vaqt ishlangan qalamtasvirni har bir boʻlaklarining yaxlitligiga erishish, umumlashtirish qisqa qilib aytganda maqsad qilib qoʻyilgan vazifani uzil-kesil tugallash.

Tus – narsaning rang hamda tusining och–toʻqlik darajasini bildiruvchi tushuncha.

Fazoviy perspektiva – yorugʻlik va havo taʼsirida kuzatuvchi hamda kuzatilayotgan koʻrinish orasidagi tasvirlanayotgan narsalar koʻrinishi va ranglarning oʻzgarishi hodisasi.

Fas – old koʻrinish, yuz, chehra. har bir narsaning toʻrt tomondan koʻrinishi bor: Old koʻrinishi, ikki yoni, tepa va tagi.

Xolst - kanopdan toʻkilgan mato

Etyud – rangda tezkor bajarilgan ish, ranglavha.

Hajm – narsaning uch oʻlchamda (fazoviy boʻlib) boʻrtib koʻrinayotgan shakl–shamoyili.

3 – ilova

Adabiyotlar:

1. T.Qoʻziev; A.Egamov “Rangtasvir” (5-9 sinflar uchun) Toshkent-2008.
2. Abdirasilov S. Tolipov N. “Rangtasvir”Toshkent, 2005
3. R. Rajabov, H. Sultanov. Tasviriy sanʼat fanini oʻqitish metodikasi. (oʻquv qoʻllanma) Toshkent 2008.
3. X.E. Sultanov. “Rangtasvir” (grizaylda ishlash). Metodik qoʻllanma. TDPU Toshkent 2014.
4. S.F. Abdirasilov, B. Azimov «Rangtasvir». T.: Musiqa nashriyoti 2011
5. Raskin, Dj. Leksii ob iskusstve / Dj. Raskin; per. s angl. P. Kogana; pod red. E. Kononenko. M., 2006.

1. [www. tdpu.uz](http://www.tdpu.uz)

2. www. Ziyonet.uz

3. www. edu.uz